

MENTOR

AKADEMİK SANAT VE TASARIM DERGİSİ
ACADEMIC ART & DESIGN JOURNAL
e-ISSN: 3062 – 3022, <https://mentorakademik.com>
Mentor, Cilt:1, Sayı:3, 166-180, 2025
DOI: 10.64293/mentor.v1i3.26

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

RESSAM HOCA ALİ RIZA'NIN “İLK RESİMLERİMDEN...” ADLI KARTON ÜZERİNE YAĞLIBOYA TABLOSUNUN KONSERVASYONU

Benan TAŞLIDAĞ¹

Öz

Türk resim tarihinin öncü ressamlarından biri olan Ressam Hoca Ali Rıza (1858-1930) kendi oluşturduğu üslubu ile resimler yapan; yağlı boya, sulu boya, füzen, pastel boya ve özellikle kara kalem tekniklerinde yaptığı resimler ile ünlü bir ressamdır. Ressam Hoca Ali Rıza'nın Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan “Hoca Ali Rıza Bey” koleksiyonu, öğrencisi olan Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (1898-1986) tarafından yapılan bağışlarla oluşturulmuştur. Bu koleksiyon içerisinde muhtelif notlar, defterler, fotoğraflar, hat ve tezhip örnekleri, sulu boya, yağlı boya ve kara kalem resimler yer almaktadır. Türk resim tarihi açısından büyük öneme sahip bu koleksiyonda, günümüze kadar tasnifi yapılan 146 adet eser yer almakta olup bu eserler kütüphanedeki Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver Araştırma Merkezi içerisinde yer almaktadır.

Bu çalışmada Ressam Hoca Ali Rıza'nın “İlk Resimlerimden...” (koleksiyon demirbaş no.146) isimli karton üzerine yağlıboya tablosunun konservasyonu, analizleri ve montaj yöntemi ele alınmıştır. Tablonun karton üzerine yapılmış olması nedeniyle, uygulamalar kâğıt konservasyonu teknikleri ve malzemeleri ile yapılmıştır. XRF ve Raman spektroskopisi ile yapılan analizlerde Ressam Hoca Ali Rıza'nın, vermilion kırmızısı, Prusya mavi ve kurşun beyazı pigmentlerini kullandığı tespit edilerek, kullandığı renk paleti anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre, eser için özel olarak hazırlanan paspartu ve montaj şekli sayesinde, eser, depolanmaya ve her zaman sergilenmeye hazır duruma getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ressam Hoca Ali Rıza, Karton üzerine yağlı boya, Konservasyon, Paspartu, Süheyl Ünver.

CONSERVATION OF THE OIL PAINTING ON CARDBOARD TITLED “ONE OF MY FIRST PAINTINGS...” BY PAINTER HOCA ALİ RIZA

Abstract

One of the pioneer painters of Turkish painting history, Hoca Ali Rıza (1858-1930) is a painter who created paintings with his own style and he is famous for his paintings made with oil, watercolor, charcoal, pastel and especially charcoal pencil techniques. The “Hoca Ali Rıza Bey” collection in Süleymaniye Manuscript Library was created with donations made by his student Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (1898-1986). This collection includes various notes, notebooks, photographs, calligraphy and illumination examples, watercolor, oil and charcoal drawings. This collection, which is of great importance in terms of Turkish painting history, includes 146 works that have been classified to date and these works are located in the Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver Research Center in the library.

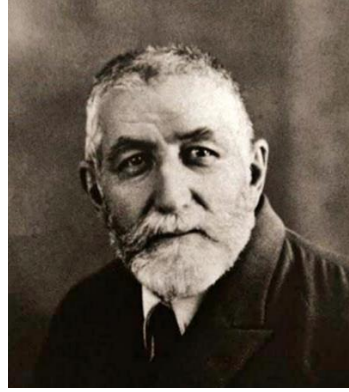
This study focuses on the conservation, analysis and mounting method of Hoca Ali Rıza's oil painting on cardboard titled “From My First Paintings...” (collection fixture no. 146). Since the painting was made on cardboard, the applications were made with paper conservation techniques and materials. In the analyses conducted with XRF and Raman spectroscopy, it was determined that Painter Hoca Ali Rıza used vermilion red, Prussian blue and lead white pigments, helping to understand his color palette. Accordingly, thanks to the specially prepared passe-partout and mounting method for the work, the work was made ready for storage and exhibition at any time.

Keywords: Painter Hoca Ali Rıza, Oil painting on cardboard, Conservation, Passepartout, Süheyl Ünver.

¹ Yazma Eser Konservatörü, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, benantaslidag@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-9720-5309

GİRİŞ

Ressam Hoca Ali Rıza (Şekil 1), yaşadığı dönemi yansıttığı resimlerle yakın tarihteki İstanbul’un mimarisine, sokaklarına ve yaşamına kaynak olmuştur. Resimlerine attığı imza ve düştüğü tarihin yanı sıra resmettiklerine dair ufak notları da eserlerinde yer almaktadır.

Şekil 1. Üsküdarlı Ressam Hoca Ali Rıza (Şerifoğlu (Ed.),2018).

Ressam, Harbiye Mektebi’nden 1884 yılında mezun olduktan sonra askeri okul baş ressamlığını yapmıştır. Buradaki dersleri sürdürdüğü sırada öğrencilere desen çalışmalarında kullanılmak üzere yardımcı kitap niteliğinde taş baskı albümler hazırlamıştır (Erhan, 1986, s. 10). Çeşitli okullarda 47 yıl öğretmenlik yapmış, birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ressam Hoca Ali Rıza’nın yaptığı İstanbul ve Boğaziçi resimlerinin içerisinde Üsküdar semtine ait olanlar çoğunluktadır. Üsküdar semtinin mahalle içi, konakları, servi ağaçlı manzaraları, ıssız köşeleri, sebilleri, camileri, çeşmeleri, semtin günlük yaşantısına dair kareleri, kahvehaneleri, deniz kenarındaki kayalıkları ve bunların yanı sıra ev içleri, eşya, natürmort ve hayalden yaptığı resimleri bulunmaktadır (Pehlivan, 2018, s. 150-155).

“Ressam Hoca Ali Rıza nerede güzel bir manzara görse hemen cebinde taşıdığı cep defterine resmini yapar, hiç boş durmaz, gördüğü kibrit kutusunun, masa üzerindeki bir eşyanın krokisini çizer. Vakti olursa cebindeki sulu boya kutusunu çıkarır, onları renklendirirmiş (Erhan, 1986, s. 10).” “Resim çantasını alıp resim yapmaya çıkar, çıkmadığı günlerde bir şey bulamazsa hayalinden manzaralar, kayalıklar, ağaç resimleri çizermiş (Ünver, 1949, s. 25) (Şekil 2) ².”

Şekil 2. Ressam Hoca Ali Rıza’nın “Kırkambar” isimli çantası (Şerifoğlu (Ed.), 2018).

² “Peyzaja çıkarken, resim malzemelerinin yanı sıra gündelik ihtiyaçlarını da yerleştirdiği “Kırkambar” isimli çantası da o günlerde kendisi kadar ünlüdür.” Bkz. Şerifoğlu (Ed.), *Hoca Ali Rıza*, 2018, s. 13-14.

Süheyl Ünver 1916 yılında Tıbbiyede öğrenci iken Ressam Hoca Ali Rıza ile tanışır. Ünver, Ressam Hoca Ali Rıza'nın vefatına kadar öğrencisi ve en önemlisi arkadaşı olmuş, yan yana geledikleri zamanlarda karşılıklı mektuplar yazarak görüşmeye devam etmiştir. Ünver, Ressam Hoca Ali Rıza ile bir gün ressamın evinde otururken yaşadıklarını anı olarak anlatır: Hoca Ali Rıza "Çıkalım bir dolaşalım Süheyl'im" der ve biraz dolaştıktan sonra tanıdık bir kahvehaneye otururlar. Ressam, cebinden küçük bir etüt defteri çıkarıp çizmeye başladığında Ünver'e "Sen de çizmeye başla" demez ama Ünver de hemen cep defterini çıkararak hocasının baktığı taraftan çizmeye başlar (Şerifoğlu, 2018, s. 143). Süheyl Ünver, Ressam Hoca Ali Rıza hakkında pek çok makale yazmış, kitap hazırlamış, hocasından kendisine kalan her şeyi biriktirip arşivlemiş, bunların yanı sıra hocasına ait anılarının ve notlarının yer aldığı defterler de tutmuştur.

Ünver 1974 yılında kendi defter ve dosyalarını Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'ne bağışlarken arşivinde yer alan Ressam Hoca Ali Rıza'ya ait resimleri ve defterleri de bağışlamıştır (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 2020). Kütüphanede bu defter ve resimlerle Ressam Ali Rıza Bey adında yeni bir koleksiyon açılmıştır. Koleksiyonu, ressamın sağlığında öğrencisine hediye ettikleri ve ressamın oğlu Nâsır Çizer tarafından Süheyl Ünver'e verilen eserler oluşturur. Ressam Hoca Ali Rıza'ya ait diğer eserlerin Ankara Millî Kütüphane, Ankara Resim ve Heykel Müzesi, Millî Saraylar, İstanbul Resim Heykel Müzesi, Yapı Kredi Bankası koleksiyonları ile bazı özel koleksiyonlarda ve aile fertlerinde bulunduğu bilinmektedir.

1. Yöntem

Bu çalışmada, Ressam Hoca Ali Rıza Bey'e ait İlk Resimlerimden... adlı yağlı boya tablonun teknik incelenmesi, belgelenmesi ve konservasyonu gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında öncelikle tablo detaylı şekilde fotoğraflanmış, ultraviyole ışık altında mikroskobik incelemeler yapılmış ve fiziksel bozulmalar tespit edilmiştir.

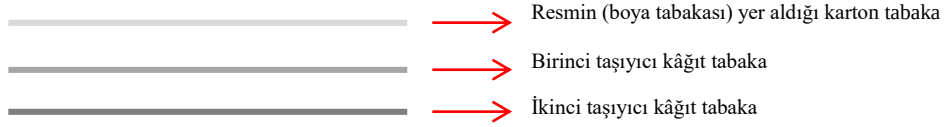
Tahribatsız analiz teknikleri kullanılarak pigmentlerin ve destek malzemesinin kimyasal özellikleri belirlenmiştir. pH ölçümüyle destek kartonunun asidik yapısı tespit edilmiş; XRF ve Raman spektroskopileri ile pigment karakterizasyonu yapılmıştır.

Temizlik sürecinde kuru ve nemli temizlik denemeleri uygulanmış, en etkili sonuç amilaz enzimiyle elde edilmiştir. Destek malzemedeki bozulmalar nedeniyle taşıyıcı kâğıtlar dikkatlice ayrılmış; yüzeydeki çatlaklar balık tutkalı, Japon kâğıdı ve selüloz bazlı dolgu malzemeleriyle sağlamlaştırılmıştır.

Eksik kısımlar uygun kâğıtlarla tamamlanmış, sulu boya ile rötuş yapılmış ve eser asitsiz bal peteği panele sabitlenmiştir. Son aşamada eser için paspartu hazırlanmış ve koruyucu kutu ile saklamaya alınmıştır.

2. Tablo Hakkında

Ressamın Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan Hoca Ali Rıza Bey Koleksiyonu 146 numaralı demirbaşaya kayıtlı "İlk Resimlerimden..." isimli tablosu karton üzerine yağlı boya tekniğiyle yapılmış olup 52,4 cm x 35,4 cm (en x boy) ölçülerindedir. Tablo; üzerine yapıldığı karton (boya tabakası) ve taşıyıcı kâğıtlar ile birlikte üç tabakadan oluşmaktadır (Şekil.3). Tablonun üzerine yapışık olduğu taşıyıcı gri renk kâğıtların kalınlığı 0,94 mm, lif yönü dik, pH değeri 5,52'dir. Taşıyıcı yüzey olan iki kat kâğıt tablodan uzaklaştırıldığında tablonun üzerine yapıldığı kartonun kalınlığı 0,44 mm, lif yönü paralel olup pH değeri 4,70'tir.

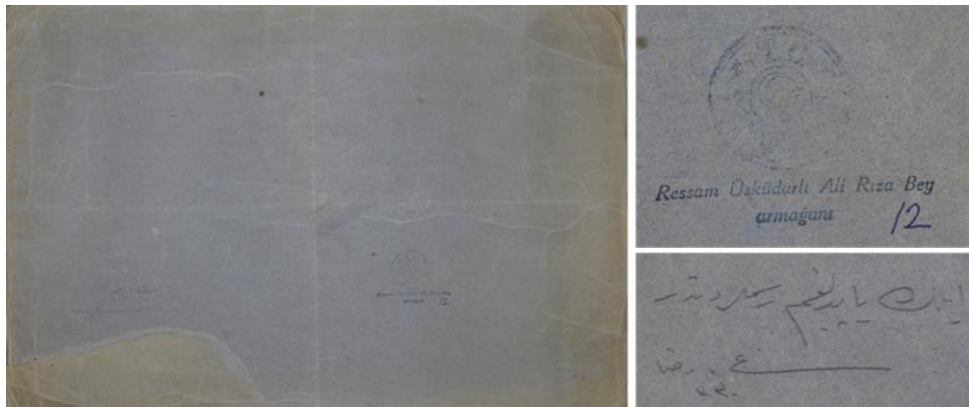
Şekil 3. Tablo ve taşıyıcı tabakanın kesiti

Astar tabakası bulunmayan tabloda boya tabakasının üzerinde ince bir vernik katmanı bulunmaktadır. Bir manzara resmi olan tabloda mavi gökyüzü ve gri dağların arasından süzülen ışığın dallarına vurduğu kahverengi gövdeli, yeşil yapraklı ağaçlar ilk göze çarpanlardır. Merkezde canlı renklerin hâkim olduğu kayalıkların arasından akan şelale ve akarsu, sağ ve solda fırça darbeleri ile oluşturulmuş yeşillikler ile kırmızı, mavi ve sarı renkte çiçekler betimlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. İlk Resimlerimden... isimli tablonun konservasyon öncesi durumu

Ressamın imzası ve notu tablonun arkasında yer alan taşıyıcı tabaka üzerinde bulunmaktadır. Arkada sağ alt kısımda Süheyl Ünver tarafından lacivert mürekkepli kaşe ile basılmış “Ressam Üsküdarlı Ali Rıza Bey” ifadesi ve tükenmez kalem ile yazılı “12” rakamı, sol alt kısımda ise Ressam Hoca Ali Rıza’nın kurşun kalem kullanarak kendi el yazısı ile yazdığı eski Türkçe “İlk resimlerimden” notu ve “Ali Rıza 1320” tarihli imzası bulunmaktadır (Şekil 5). Bu nota göre tablonun tarihi H.1320/ M.1902’dir.

Şekil 5. Tablonun arkasında yer alan Ressam Hoca Ali Rıza’ya ait imza

3. Tablonun Belgelemesi

Tablonun konservasyonuna başlamadan önce detaylı yazılı belgeleme formu hazırlanmıştır. Işık kaynağı ile görsel inceleme ve analizler yapılmış, bu aşamada tabloya zarar vermeyen tahribatsız analiz yöntemleri kullanılmıştır (Şekil 6).

Şekil 6. *Tablonun UV ışık altında görüntüsü*

Yapılan bu incelemelerle tablonun önceden onarım görüp görmediği, astar tabakasının varlığı, üzerine yapıldığı destek kartonunun tahribatı, boya tabakasında rötuş olup olmadığı, çatlakları, boya dökülmesi ve deformasyon gibi tahribatların tespiti yapılmıştır.

3.1. Analizler

Analizler tabloyu oluşturan destek malzemesi ve kullanılan boya hakkında bilgi vermenin yanı sıra kimyasal ve biyolojik bozulmaların kaynağının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Analizlerde ilk olarak tablonun destek kartonunun pH ölçümü yapılmış, sonuç 5,84-5,52 değer aralığında çıkmıştır. Başkanlığımızdaki uzmanlar tarafından yapılan XRF spektroskopisi³ ve Raman spektroskopisi ile boya tabakasındaki pigment karakterizasyonuna dair veri elde edilmiştir.

3.1.1. XRF Spektroskopi Analizi

Boya tabakasında yapılan XRF analizlerinde tablodaki tüm renklerde majör element olarak Pb (kurşun) tespit edilmiştir. Kurşun varlığının baz olarak kurşun beyazı kullanımına bağlı olabileceği düşünülmüştür. Kırmızı çiçeklerde tespit edilen Hg (civa) varlığının HgS kimyasal formülüne sahip vermilion (veya cinnabar) pigmenti kullanımına işaret edebileceği düşünülmüştür. Sarı çiçekler üzerinden alınan XRF spektrumları değerlendirildiğinde, alınan Cr (krom) sinyallerinin krom sarısı ($PbCrO_4$) veya krom turuncusu ($PbCrO_4.PbO$) varlığından kaynaklanabileceği düşünülmüştür. Diğer renklere ait spektrumlardan elde edilen elementel bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

³ XRF Spektrumu: Elementel analiz temeline dayanan XRF spektroskopisi ile özellikle inorganik malzeme karakterizasyonu yapılabilmektedir. Anahtar elementlerin tanımlanmasının ardından tamamlayıcı moleküler analiz tekniklerinin de yardımıyla yazma eserlerde kullanılan pigment, mürekkep ve kâğıt yapımında kullanılan malzemelerin kimyasal yapısına ulaşılabilmektedir.

Tablo 1. XRF Spektroskopisi analiz sonuçları.

İncelenen kısım	Tespit edilen elementler (Yarı kantitatif)		
	<i>Majör elementler</i>	<i>Minör elementler</i>	<i>Düşük sinyalde</i>
Kırmızı alan (çiçek)	Pb	Hg	Ca, Fe
Sarı alan (çiçek)	Pb	Cr	Ca, Fe, Hg
Beyaz alan (şelale)	Pb		Ca
Siyah alan	Pb	Fe, Ca	Cr
Açık yeşil	Pb		Fe, Ca, Cr, Hg
Koyu yeşil	Pb	Fe	Ca
Mavi alan (çiçek)	Pb	Fe	
Mavi-gri alan (dağ)	Pb		Fe, Co, Ca
Mavi-gri alan (gökyüzü)	Pb		Ca, Fe, Co
Kahverengi alan	Pb	Fe	Cr, Ca, Br

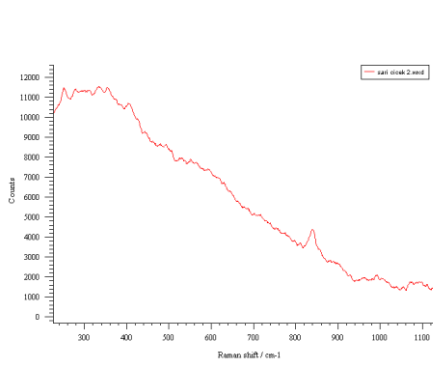
Kaynak: Çakar (Sevim), P. (2021). *Ressam Ali Rıza Bey Koleksiyonu 146 XRF Analizi* (Yayımlanmamış Rapor). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı Ar-Ge Birimi.

3.1.2. Raman Spektroskopi Analizleri

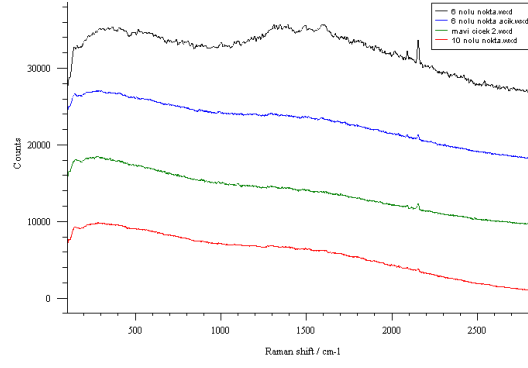
Yağlı boya tablo üzerinde Raman spektroskopi analizleri ile pigment tanımlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁴. Boya tabakasında yapılan analiz sonucunda kırmızı çiçeklerde vermilion pigmenti tespit edilmiştir. Yeşilin tonlarında, mavi renkte ve ağaç gövdesindeki renklerde Prusya mavisi pigmenti; sadece mavi çiçekten alınan spektrumda Prusya mavisi pigmenti ile birlikte düşük sinyalde karbon siyahı tespit edilmiştir. Gökyüzü ve akarsuda yer alan beyaz renkte ise kurşun beyazı pigmenti, sarı çiçeklerin analizlerinde ise PbCrO₄ moleküler yapısındaki krom sarısı tespit edilmiştir (Şekil 7-8-9).⁵

⁴ Kocaman, A., “Ressam Ali Rıza Bey Koleksiyonu 146 Raman Analizi”, Kitap Şifahanesi Arşiv Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan Raman analizleri ve veri yorumlaması sayesinde, Ressam Hoca Ali Rıza’nın renk paleti ortaya çıkmıştır (Yayımlanmamış Rapor).

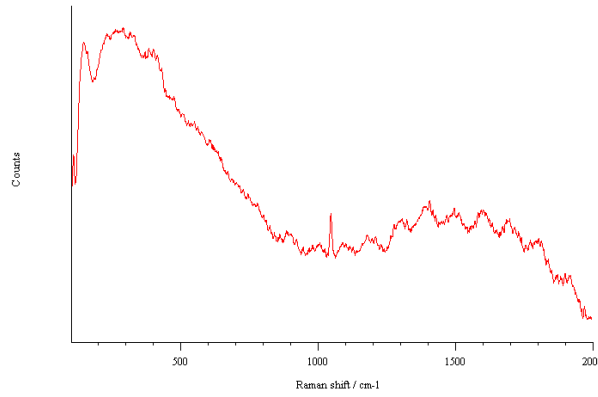
⁵ Raman spektroskopisi: Moleküler analiz temeline dayanan Raman spektroskopisi ile inorganik ve organik malzeme karakterizasyonu yapılabilmektedir. Elde edilen spektrumlarla yazma eserlerde kullanılan pigmentler ile mürekkep ve kâğıt yapımında kullanılan malzemelerin moleküler yapısına ulaşılabilir.

Şekil 7. Sarı renk Raman spektrumu

Şekil 8. Mavi renk Raman spektrumu

Şekil 9. Beyaz renk (kurşun beyazı) Raman spektrumu

4. Tabloda Görülen Bozulmalar

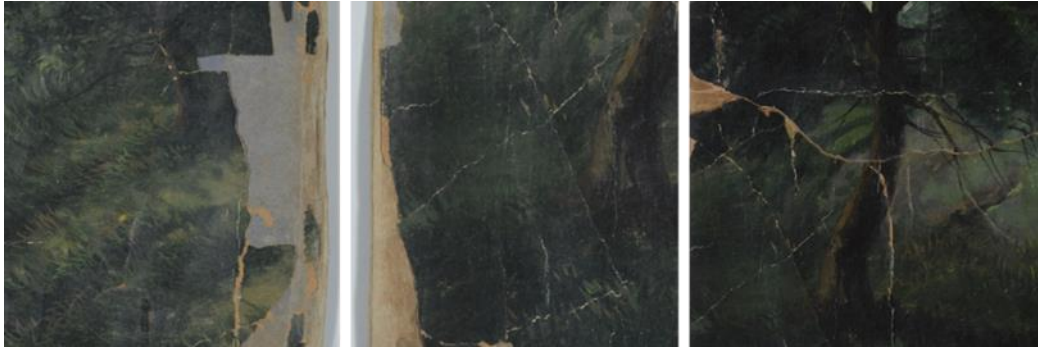
Yapılan incelemelerde tablonun destek kartonunun dörde katlanmış olduğu tespit edilmiştir. Bu katlanma ön ve arka yüzden gözle görülür şekildedir (Şekil.10). Katlanma nedeniyle destek kartonunda kırılganlıkla çatlaklar meydana gelmiş, bu nedenle tablo iki kat odun hamuru kağıttan oluşan başka bir taşıyıcıya yapıştırılmıştır. Yeni taşıyıcıya aktarılırken parçalar birbirinden ayrılmış, çatlak kısımlar üst üste binmiş ve parça kayıpları meydana gelmiştir. Tablonun üzerine yapıldığı destek kartonu asidik olup, kartonda kırılganlık ve parça kayıpları, ikinci taşıyıcıda ise kıvrılma, yırtılma ve parça kaybı mevcuttur. Boya tabakasında ve destek kartonunda yüzey kiri ve toz tabakası vardır. Boya tabakasının üzerinde vernikten kaynaklı lekeler ile sağ üst tarafta daire şeklinde yoğun bir vernik tabakasının kalıntısı mevcuttur. Ayrıca tablonun yırtılan kısımları önceden geçirdiği bir onarım sırasında yeniden yapıştırılmıştır (Şekil 11). Boya yüzeyinde kırılganlık, boya dökülmeleri, kayıplar ve çatlaklar görülmektedir (Şekil 12).

Şekil 10. *Tablo yüzeyinde görülen katlanma izleri*

Şekil 11. *Tablo yüzeyindeki kirlilik, yırtılmış ve yeniden yapıştırılmış kısımlar*

Şekil 12. *Boya tabakasında yer alan çatlaklar ve kılcal boya dökülmeleri*

5. Alınan Konservasyon Kararları

Tablo detaylıca incelenip belgelendikten sonra bozulmalar tespit edilmiş ve konservasyonunda uygulanacak işlemlere ve yöntemlere karar verilmiştir.

- Tablonun ön yüzeyinde bulunan hareketli toz tabakasının yumuşak uçlu fırçalar ve hamur silgi ile kuru temizlik yapılarak uzaklaştırılmasına,
- Tablonun arka yüzeyinde yer alan taşıyıcı kâğıttaki mühür ve imzanın olduğu alanın dışına yumuşak uçlu vinil silgi ile kuru temizlik yapılmasına,
- Tablonun ön yüzündeki kirlilik ve toz tabakasının uzaklaştırılması için pamuklu çubuk ile farklı oranlarda hazırlanmış çözücüler (metil selüloz, alkol, vulpex (non-iyonik deterjan), aseton)

kullanılarak nemli temizlik denemesi yapıp denemelerin ardından en etkili yöntemle temizlik yapılmasına,

- Yüzeydeki mikro çatlak ve boya dökülmeleri için sağlamlaştırılacak kısmın önce % 96'lık alkol ile ıslatılarak 10 ml su / 0,05 g oranında balık tutkalı kullanılarak mikroskop altında sağlamlaştırılmasına,
- Arka yüzdeki taşıyıcı kâğıtların uzaklaştırılmasından önce, ön yüzeyden Japon kâğıdı ile sağlamlaştırma yapılmasına,
- Sağlamlaştırma işleminin ardından taşıyıcı olan iki kat kâğıdın uzaklaştırılmasına,
- Ön yüzdeki sağlamlaştırma için kullanılan Japon kâğıtlarının metil selüloz ile nemlendirilerek tabloda uzaklaştırılmasına,
- Ön yüzde bulunan çatlakların ve üst üste binen kısımların yerlerine oturtulup nişasta ile sağlamlaştırılmasına,
- Eksik kısımların arka yüzden tamamlanmasına,
- Ön yüzden yapılacak olan tamamlama işleminin yağlı boya tabakasının sınırından başlayacak şekilde el yapımı Avrupa kâğıt ile tamamlanmasına,
- Tamamlama işleminden sonra pH değerini yükseltmek için tabloya arka yüzeyden Bookkeeper uygulaması yapılmasına,
- Tablonun üzerine yapıldığı destek kartonunun gerilmesi nedeni ile hazırlanan bal peteği panel⁶ monte edilmesine,
- Boya tabakasının yüzeyinde bulunan kılcal çatlaklara Japon kâğıdı lifleri ile dolgu yapılarak çatlaklara uygulanmasına, sonrasında sulu boya ile renklendirilmesine,
- Tüm yapıştırma işlemlerinde Jin Sofu nişasta kullanılmasına,
- Tamamlamalarda Japon kâğıdı çeşitleri ve el yapımı Avrupa kâğıtlar tercih edilerek, istenilen kalınlığa erişmesi için Japon kâğıtlarının kat kat yapıştırılmasına,
- Tabloya uygun ölçülerde paspartu yapılmasına karar verilmiştir.

6. Tabloya Yapılan Yüzey Temizliği

Öncelikle tabloya kuru temizlik işlemi yapılarak yüzey kiri çeşitli silgiler ile temizlenmiştir (Şekil 13).Yağlı boya tabakasının sağ üst kısmında bulunan daire şeklindeki kalın vernik tabakası bistüri ile hafifçe kazınarak temizlenmiştir.

Şekil 13. Tabloya yapılan kuru temizlik işlemleri

⁶ Konservasyona uygun, asitsiz, beyaz renkli, 1,6 mm kalınlığında bal peteği panel.

Nemli temizlik denemelerinde %25 aseton:%75 su-1:1, %50 alkol:%50 su-1:1, %50 aseton:%50 su-1:1, su ile seyreltilmiş non-iyonik deterjan, bambu çubuğa sarılı pamukla farklı oranlarda seyreltilmiş alkol ve aseton kullanılmış ancak kir çıkışı görülmemiştir. Amilaz enzimi ile yapılan denemede sonuç alınmış olup nemli temizlik bu yöntem ile yapılmıştır (Şekil 14).

Şekil 14. *Tabloya yapılan nemli temizlik işlemi*

7. Boya Sağlamaştırma

Yüzeydeki çatlak kısımlar ve boya dökülmeleri balık tutkalı ile sağlamaştırılmıştır. % 0,5 - % 1 oranlarında su içinde hazırlanan balık tutkalı uygulaması ile işlem yapılacak alan % 96'lık alkol ile önden ıslatıldıktan sonra yapıştırıcı mikroskop altında uygulamıştır (Şekil 15).

Şekil 15. *Mikroskop altında yapılan boya sağlamaştırma işlemi*

8. Tablonun Üzerine Yapıştırıldığı Destek Kartonundan Taşıyıcı Kâğıtların Uzaklaştırılması

Tablonun üzerine yapıldığı kartonda kırılabilirlik ve üst üste binmeler sebebi ile taşıyıcı olan kâğıtların çıkarılmasına karar verilmiştir. İlk olarak imzanın yer alan kâğıt tabakasının bütünlüğünün korunması için bu tabaka %12'lik metil selüloz ile nemlendirilerek tek parça halinde ayrılmıştır. İkinci kâğıt tabakası ayrılırken parçaların dağılmaması ve bütünlüğün korunması için ön yüzeyin tümüne Nao RK1 Japon kâğıdı kare parçalar halinde metil selüloz ile yapıştırılarak sağlamaştırma yapılmıştır. Sonrasında ikinci kâğıt tabakasına % 12'lik ve % 2'lik metil selüloz ile nem verilerek çıkarılmıştır (Şekil 16).

Şekil 16. Arka yüzeyde yer alan taşıyıcı kâğıtların tablodan uzaklaştırılması

Arka yüzdeki kâğıt tabakası çıkarıldıktan sonra ön yüze yapıştırılan Japon kâğıtları kısım kısım çıkarılmıştır. Bu Japon kâğıtları yüzeyden çıkarılırken resim yüzeyindeki parçalı kısımlar yerlerine oturtulmuş, 9 g/m² Japon kâğıdından hazırlanan şeritler liflendirilmiş, 8(su)/1 Jin Sofu nişasta ile uygulanmış, köprü şeklinde geçici sağlamlaştırma yapılmıştır. (Şekil 17) .

Şekil 17. Ön yüzeye yapılan geçici sağlamlaştırma aşaması

9. Parçaların Yerine Yerleştirilmesi

Tablodaki üst üste binen kısımlar nemlendirilerek düzeltilmiş ve birleşim yerlerinden tam örtülecek şekilde 8 (su)/1 Jin Sofu nişasta ile yapıştırılarak bir araya getirilmiştir. Son olarak ise ön yüzden sağlamlaştırma işlemi bitirildikten sonra, arka yüzden RK-17 /Paper Nao, 19 g/m² kâğıdı şeritler 8 (su)/1 Jin Sofu nişasta ile yapıştırılarak sağlamlaştırma yapılmıştır (Şekil.18).

Şekil 18. Parçaların yerine tekrar yerleştirilme aşaması

10. Eksik Kısımların Tamamlanması

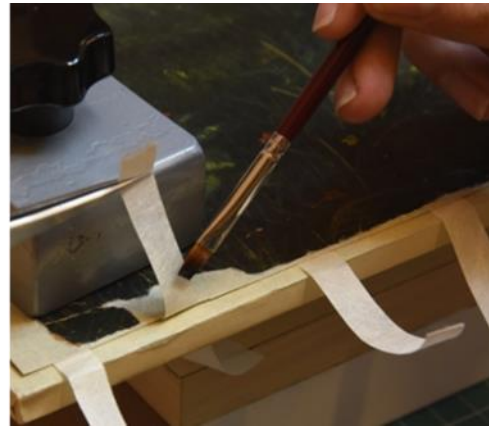
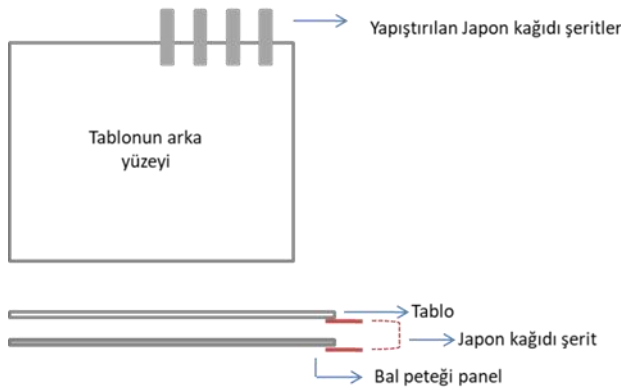
Eksik kısımların tamamlanmasına ilk olarak arka yüzden başlanmıştır. Tamamlama yapılacak kısımların ölçüleri alındıktan sonra uygun kalınlıkta seçilen Japon kâğıdı (130 gr.) 8 (su)/1 Jin Sofu nişasta ile yapıştırılmıştır. Arka yüze yapıştırılan Japon kâğıdı ile bir taşıyıcı tabaka oluşturulmuştur. Bu tabakaya ön yüzeyden yağlı boya tabakasının sınırında başlayacak şekilde ölçü alınmış, el yapımı Avrupa kağıdı iki kat üst üste olacak şekilde 8 (su)/1 Jin Sofu nişasta ile yapıştırılarak tamamlama yapılmıştır. Daha sonra eksik kısımların rengine uygun olarak, akrilik boya ile renklendirilen RK00 Japon kâğıdı yağlı boya tabakasının sınırından yapıştırılarak estetik tamamlama yapılmıştır (Şekil 19). Tamamlama işleminden sonra 5.5 olan pH değerini yükseltmek için tabloya arka yüzeyden Bookkeeper uygulaması yapılmıştır.

Şekil 19. Kenarlardaki eksik kısımların tamamlanması

11. Yeni Bir Taşıyıcıya Aktarılma

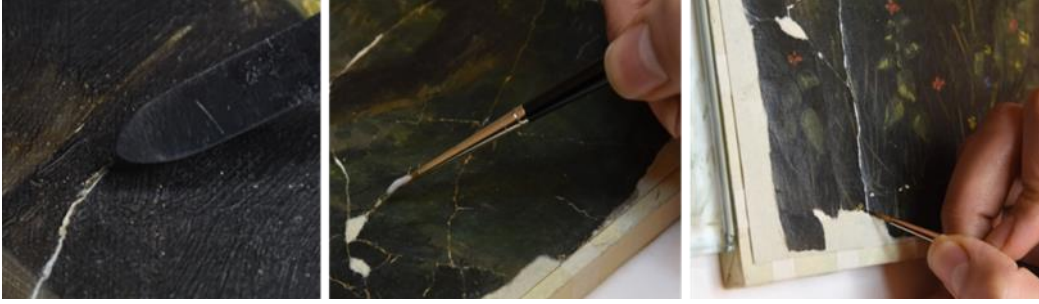
Kartonun dış bükey ve kırılğan olması nedeniyle yeni bir taşıyıcıya sabitlenmesine karar verilmiştir. Tablonun gerektiğinde taşıyıcısından çıkarılabilmesi için arka yüzden 1 cm eninde K32 Japon kağıdı şeritler 2 cm aralıklarla liflendirilerek 8 (su)/1 Jin Sofu nişasta ile yapıştırılmıştır. Tabloda yeni deformasyon oluşumunu engellemek için 8,3 mm/bal peteği panel seçilmiştir. Panelin kenarlarındaki görünen petekli doku Fabriano kâğıtlardan hazırlanan şeritler nişasta ile yapıştırılarak kapatılmıştır. Sonrasında yapıştırılan Japon kâğıdı şeritlerin uzantısı panelin arkasına 8 (su)/1 Jin Sofu nişasta ile yapıştırılarak sabitlenmiştir (Şekil 20).

Şekil 20. Tablonun yeni bir taşıyıcı desteğe montajı

12. Boya Tabakasına Tamamlama ve Rötüş

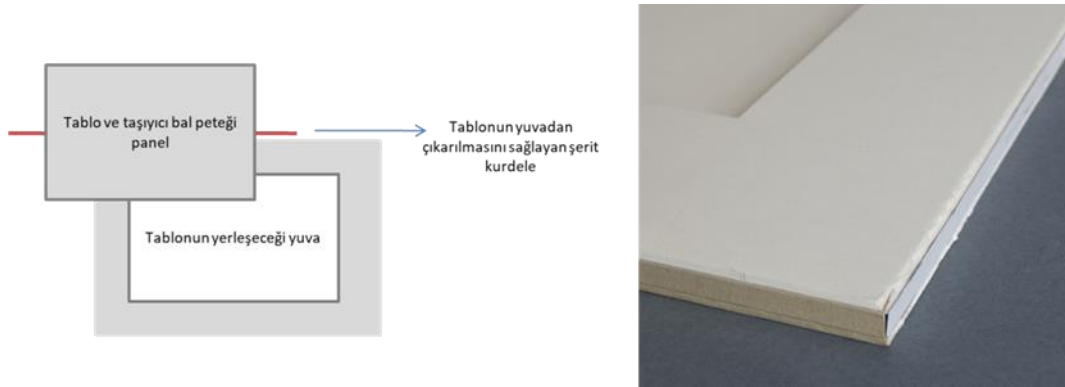
Tablo bal peteği panele sabitlendikten sonra yüzeyde bulunan çatlak kısımların kâğıt lifleri ile doldurulmasına karar verilmiştir. Uzun lifli Japon kâğıdının içinden lifler penset ile tek tek çekilip metil selüloz ile nemlendirilerek çatlak kısımların içerisine spatül yardımıyla yerleştirilmiş ve çatlaklar doluncaya kadar devam edilmiştir. Japon kâğıdının yetersiz geldiği ve çökme yaşanan kısımlara metil selüloz ve selüloz tozundan hazırlanan macun fırça ile doldurulup spatül ile fırça yönünde izler yapılmıştır. Tamamlanan çatlak kısımlara yağlı boyadaki fırça izlerinin yönünde ve uygun renk tonlarında sulu boya ile rötüş yapılmıştır (Şekil 21).

Şekil 21. Çatlak ve boya dökülmesi olan kısımlara tamamlama ve rötüş işlemi

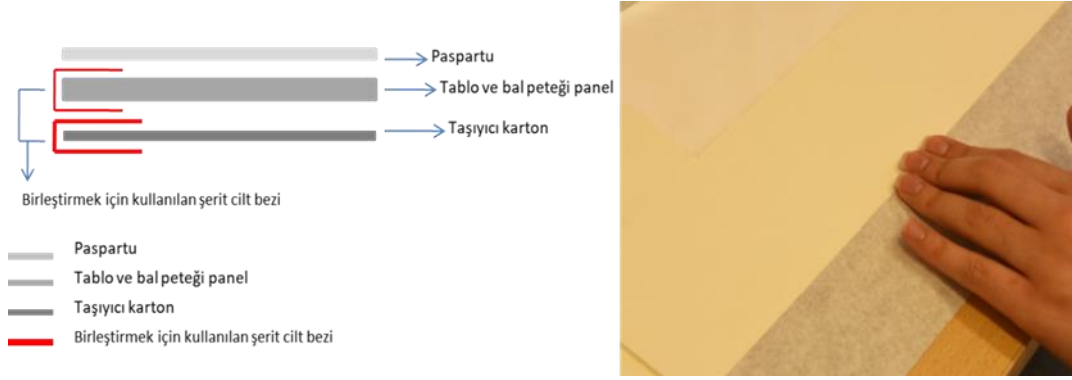
13. Paspartu

Tabloyu taşıyacak olan bal peteği panel; paspartuda ve çerçevede yüksekliğe sebep olacağından aynı panelden paspartunun ölçülerine uygun yuva kesilmesine karar verildi. Panelin iç ve dış kısmındaki petekli doku asitsiz beyaz karton yapıştırılarak kapatıldı. Tablonun istenildiğinde yuvadan rahatça çıkarılabilmesi için arkasına şerit kurdele nişasta ile yapıştırıldı. Daha sonra ölçülere uygun 3 mm asitsiz beyaz kartondan paspartu ve ressamın imzasının yer aldığı kâğıdın sabitleneceği taşıyıcı kesildi (Şekil 22).

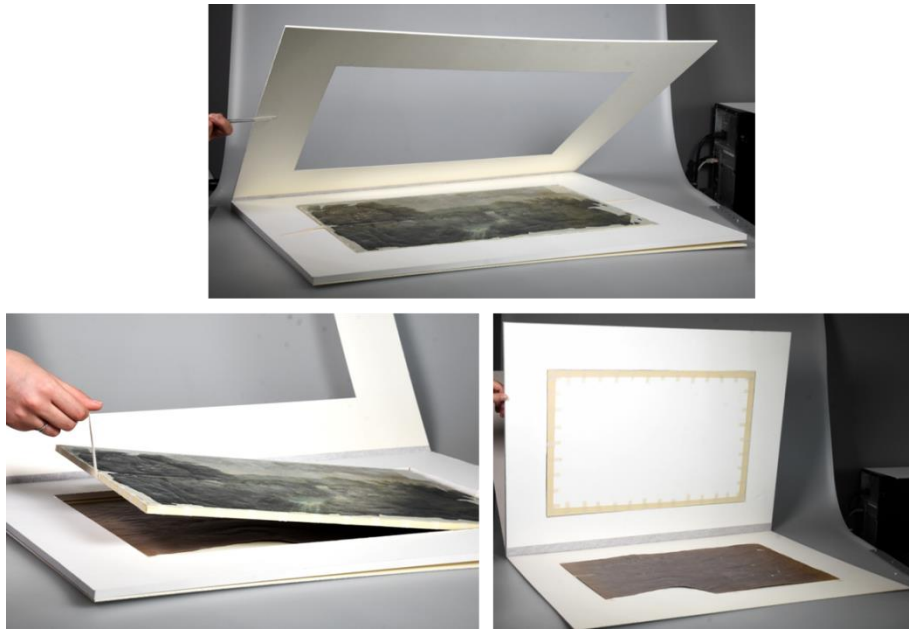
Şekil 22. Paspartunun hazırlanması

Paspartu ve bal peteği panel yuva; krem rengi şerit cilt bezi nişastayla yapıştırılarak birbirine bağlandı. Paspartu ve panel yuva birbirine bağlandıktan sonra taşıyıcı karton da bal peteği panel yuvaya krem rengi cilt bezi şerit nişastayla yapıştırılarak üç parça birbirine bağlandı. Ressamın imzasının yer aldığı kâğıt, paspartunun taşıyıcı kartonuna arkasında bulunan Japon kâğıdı şeritlerden metil selüloz ile yapıştırılarak sabitlendi (Şekil 23).

Şekil 23. Paspartu katmanlarının birleştirilme aşaması

Son olarak tabloya paspartusu ile birlikte asitsiz oluklu gri kartondan koruyucu kutu yapıldı (Şekil 24).

Şekil 24. Tablonun paspartu sonrası görüntüsü

Sonuç

Tablonun konservasyon çalışması kapsamında konservasyon aşamalarının belirlenmesi için disiplinler arası çalışma yürütülmüştür. Tabloyu oluşturan destek malzemesi ve kullanılan boya hakkında bilgi alabilmek için Kitap Şifhanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı Ar-Ge uzmanları tarafından analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlerde ilk olarak tablonun destek kartonunun pH ölçümü yapılmış, XRF ve Raman spektroskopileri ile tabloda kullanılan pigmentlerin karakterizasyonu tahribatsız olarak gerçekleştirilmiştir. Tablonun analizleri yapıldıktan sonra fotoğraf ve detaylı belgelemesi gerçekleştirilmiştir.

Tablonun konservasyonuna başlamadan önce ultraviyole ışık kaynağı (UV) ve mikroskop altında görsel inceleme yapılmıştır. Yapılan bu incelemeler ile tablonun önceden onarım görüp görmediği, astar tabakasının varlığı, üzerine yapıldığı destek kartonunun tahribatı, boya tabakasında rötuş olup olmadığı, çatlakları, boya dökülmesi ve deformasyon gibi durumların tespiti yapılmıştır.

Bu tespitler kapsamında tablonun konservasyon kararları alınmıştır. Alınan kararlar doğrultusunda tablonun taşıyıcı katmanları tahribatsız çıkarılmış, üst üste gelen kısımlar yerlerine oturtulmuş, çatlak

kısımlar mikroskop altında onarılmış, eksik kısımlar Japon kâğıdı ve el yapımı Avrupa kâğıtları ile tamamlama yapılmıştır. Çatlak kısımlar onarıldıktan sonra sulu boya ile uygun renklerde rötuş yapılmıştır. Onarım aşamalarından sonra tablo asitsiz beyaz renkte bal peteği panele sabitlenmiştir.

Tablonun ileride sergilenme durumu göz önünde bulundurularak paspartu yapılmıştır. Son olarak tablonun uygun koşullarda saklanabilmesi için asitsiz gri renk oluklu kartondan koruyucu kutu yapılmıştır. Bu kutu, tablonun ışık, nem ve tozdan korunmasını sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Bu konservasyon çalışması sonucunda tablonun; malzeme yapısı ve pigment özellikleri belirlenmiştir. Bozulma nedenleri tespit edilerek gerekli konservasyon uygulamaları yapılmıştır. Konservasyon sürecinde bu doğrultuda tablonun mevcut durumunu belgeleyip, orijinal malzeme özelliklerini ortaya çıkararak böylece yapılacak tüm müdahalelerin bilimsel verilere dayalı, geri döndürülebilir ve orijinal yapıya uygun bir biçimde yapılması amaçlanmıştır. Böylelikle tablo hem özgünlüğünü koruyarak geleceğe aktarılmış hem de ileride yapılacak akademik araştırmalara referans niteliğinde bir belge haline getirilmiştir.

Kaynakça

- Çakar (Sevim), P. (2021). Ressam Ali Rıza Bey Koleksiyonu 146 XRF Analizi (Yayımlanmamış Rapor). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı Ar-Ge Birimi.
- Kemal, E. (1986). Türk Ressamlar Dizisi: 2, Hoca Ali Rıza. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kocaman, A. (2021). Ressam Ali Rıza Bey Koleksiyonu 146 Raman Analizi" (Yayımlanmamış Rapor), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı Ar-Ge Birimi.
- Gülbün, M. (2018). Süheyl Ünver'in Notlarından, Hoca Ali Rıza. İstanbul: TOKİ.
- Pehlivan, B. (2018). Hoca Ali Rıza'nın Resimlerinde İstanbul, Kesit Akademi Dergisi, (17), 149-160.
- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi. Ressam Ali Rıza Bey Koleksiyonu Konservasyonu. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. <https://suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/HOCA%20AL%C4%B0%20RIZA%20KONSERVASYONU.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2020.
- Şerifoğlu, Ö. F. (Ed.). (2018). Hoca Ali Rıza. İstanbul: TOKİ.
- Ünver, A. S. (1949). Ressam Üsküdarlı Ali Rıza, Hayatı ve Eserleri; 1858-1930. İstanbul: Kemal Matbaası.